

Kraków, 29.02.2016 r.

Streszczenie pracy doktorskiej

Wolność w komunikacji medialnej jako wyraz wolności człowieka. Inspiracje personalistyczne

mgr Maja Bednarska

Wolność człowieka to niezmiennie frapujący obszar rozważań filozoficznych. Zgłębiany był we wszystkich etapach dziejów filozofii i wydawać by się mogło, że wszystko już zostało na jego temat powiedziane. Mimo to, rzeczywistość pokazuje, jak fenomen wolności objawia się w swoich nowych aspektach, wymagających coraz to bardziej aktualnej refleksji. Choć istota fenomenu wolności człowieka nie ulega zmianie, tak samo, jak zmiana nie ulega ontyczna struktura bytu ludzkiego, w ramach którego przejawia się ów fenomen, to nowe odsłony rzeczywistości człowieka generują nowe formy przejawiania się wolności, stawiając jej tym samym nowe wyzwania i zadania¹.

Współcześnie ogromnym wyzwaniem dla ludzkiej wolności jest świat mediów, który ma znaczny wpływ na świat człowieka. Więcej, jest jego nieodłączną częścią. Towarzyszy rozwojowi ludzkości, wpływa na kształt ludzkiej kultury, sposobu myślenia, codziennego życia. Można nawet zaryzykować spostrzeżenie, że komunikowanie medialne jest współczesną przestrzenią, gdzie właściwie odbywa się najbardziej ożywione negocjowanie formy wolności człowieka czy to w sensie merytorycznym, czy praktycznym. Dlatego uważam zagadnienie wolności w komunikacji medialnej jako wyrazu wolności człowieka za niezmiennie ważne i potrzebne, zarówno w rozwoju teorii filozofii, jak również w dziedzinie badań społecznych. Sądzę również, że powinno być ono osadzone w perspektywie myśli najbardziej bliskiej człowiekowi współczesnemu, dlatego w pracy zaproponowałam współczesny nurt personalistyczny jako horyzont poznawczy dla tych rozważań. Wprowadzeniem do tej perspektywy badawczej jest myśl Emmanuela Mouniera, ojca dwudziestowiecznego personalizmu. Jednak jej *meritum* skupia się wokół filozofii dwóch największych polskich personalistów, którzy w ramach swoich rozważań podkreślali kontekst komunikacyjny

¹ Zygmunt Buman zauważył, że kompetencje badań społecznych kończą się tam, gdzie zaczyna się przyszłość. Por. Z. Bauman, *Wolność*, Kraków 1995, s. 109. Dlatego w niniejszej pracy stoję na stanowisku konieczności interdyscyplinarnego badania kwestii wolności człowieka w komunikowaniu medialnym, aby orzekając o tym co jest (w ramach nauki o mediach), móc spekulować o tym, co powinno być (w ramach filozofii), a poprzez refleksję i budzenie świadomości społecznej wpływać na dobry kształt egzystencji człowieka w przyszłości.

istnienia osoby, jak również żywo współpracowali ze światem mediów. Mam tu na myśli Karola Wojtyłę i Józefa Tischnera. Jakkolwiek w pracy czerpałam z ich bogato rozwiniętej filozofii osoby, chciałabym zaznaczyć, że ich myśli są dla mnie źródłem i inspiracją do budowania koncepcji wolności osoby w komunikowaniu medialnym. W ramach pracy nie miałam na celu porównywać tych teorii, ani ich ze sobą łączyć, gdyż każda jest bogactwem w swojej istocie. Trzeba również podkreślić, że obie postaci są wybitnymi przedstawicielami współczesnej filozofii dialogu oraz fenomenologii. Wszystko to uzasadnia fakt podjęcia tematu niniejszego opracowania z punktu widzenia ich filozofii. Łącząc spekulatywną naukę, jaką jest filozofia, z empirycznymi dziedzinami badawczymi, jakimi są nauka o mediach i komunikologia, chciałam pokazać realistyczny i doświadczalny aspekt filozofii komunikowania, a w jego ramach – sposób przejawiania się wolności człowieka w komunikowaniu medialnym.

Tak jak J. Tischner uważał, że współcześnie tkwimy w kryzysie nadziei i wartości², a K. Wojtyła, że mimo demokratycznej wolności żyjemy w totalitaryzmie potrzeb, złego wykorzystania wolności³, tak ja uważam, iż we współczesnej rzeczywistości złe rozumienie istoty wolności człowieka w komunikacji medialnej generuje złe użycie wolności słowa, jej wypaczanie i degradację osób w niej uczestniczących. Dlatego w swojej pracy chciałam pokazać, że właściwe rozumienie wolności człowieka w komunikowaniu medialnym, oparte na holistycznym rozwoju istoty osoby, będzie generowało właściwe jej użycie. Innymi słowy, wolność człowieka w komunikacji medialnej jest szczególnym jej wyrazem, kiedy oparta na osobowych wartościach służy rozwojowi samej osoby, jej najbliższego otoczenia, środowiska, a nawet całych społeczeństw. W ramach niniejszej pracy chciałam ukazać filozofię personalistyczną jako fundament dobrze rozumianej wolności człowieka w komunikowaniu medialnym. Moje założenie wynika z przekonania, iż jedynie komunikowanie oparte na wartościach personalistycznych spełni swoją ontologiczną teleologię, partycularnie objawiającą się w rozwoju jednostek, a ogólnie w rozwoju społeczeństwa. Uzasadnienie tego założenia wymaga właśnie podejścia interdyscyplinarnego. Kiedy filozofia będzie stanowić fundament do rozumienia rzeczywistości osób, ich wolności i komunikacji, to badania społeczne w ramach nauki o mediach wskażą konkretnie miejsca kryzysu rozumienia wolności człowieka w komunikowaniu medialnym. Świadomość bogactwa tematu niniejszej pracy generuje złożoną perspektywę badawczą, która jest całościowym jego ujęciem, odpowiadającym jednocześnie na spekulatywne wymogi

² Por. J. Tischner, *Myślenie według wartości*, Kraków 2002, s. 493.

³ Por. Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, s. 140.

podjętego tematu, jak również na jego empiryczne aspekty. W tym celu zastosowałam następujące metody badawcze: metodę historyczno-analityczną i fenomenologiczną, jak również analizę wywiadów pogłębionych oraz analizę zawartości prasy.

Praca została podzielona na pięć rozdziałów. Pierwszy rozdział stanowi zestawienie dociekań spekulatywno-empirycznych. Ma charakter wprowadzenia do problematyki pracy, gdyż w jego ramach dokonuję próby definicji podstawowych pojęć dla niniejszych rozważań. Przedstawiam w nim dziejowy zarys rozwoju pojęcia wolności człowieka, na którego tle uzasadniam wybór filozofii personalistycznej do formułowania wolności człowieka w komunikacji. W tym zakresie prezentuję również rozwój pojęcia komunikacji. Po zdefiniowaniu tych fundamentalnych pojęć, dokonuję próby zestawienia ich w działalności osoby. Poddaję refleksji wolność człowieka w procesie komunikacji. Wynikiem tego jest, mówiąc najprościej, wolność słowa, której dziejowy rozwój był dynamiczny i zmieniał się adekwatnie do zmian społeczno-politycznych na świecie. Współcześnie wolność słowa kojarzona jest przede wszystkim z komunikowaniem medialnym. Z tego też powodu, by zbadać kondycję współczesnego rozumienia wolności słowa, przeprowadziłam szereg wywiadów pogłębionych z osobami będącymi uczestnikami komunikowania medialnego, to znaczy z odbiorcami mediów, nadawcami treści przekazu medialnego lub ludźmi nauki, zajmującymi się badaniami nad mediami – metakomunikacją medialną. Badania te miały wymiar koncepcyjny, to znaczy, że ich celem było stworzenie przybliżonego obrazu wolności słowa we współczesnym komunikowaniu medialnym. Po wnikliwej analizie wywiadów, potwierdzona została hipoteza tych badań. Mianowicie, wśród uczestników komunikowania medialnego nie ma zgody co do rozumienia wolności słowa. Brak spójności w postrzeganiu wolności słowa w komunikowaniu medialnym, brak rozumienia jej istoty, implikuje z kolei jej niespójne użycie, chaotyczne, niezgodne z naturą jej rzeczy, złe. Wynikiem czego jest nadużywanie wolności słowa, zamienianie jej w swawolę lub wynaturzenie jej istotowego znaczenia.

Rozdział drugi jest przedstawieniem filozofii personalistycznej jako źródła dobrze rozumianej koncepcji wolności człowieka, czyli takiej, która służy jego rozwojowi, a nie destrukcji. W rozdziale przedstawiono i scharakteryzowano myśl personalistyczną XX wieku. Rozpoczyna go refleksja dotycząca filozofii E. Mouniera, ojca współczesnego personalizmu. Główny nacisk jest natomiast położony na prezentację filozofii personalistycznej K. Wojtyły i J. Tischnera, na których myśli będę opierać swoje poszukiwania wolności osoby

w komunikowaniu medialnym. Ich wybitna fenomenologiczna myśl⁴ pozwala dostrzec jak fenomen wolności objawia się w osobie. Dlatego też w ramach ich teorii szczególnie nacisk został położony na koncepcję osoby, wolności oraz ontologicznie uwarunkowaną konieczność kontaktu z drugą osobą, czyli uwarunkowanie komunikacyjne osoby. Konkretnie chodzi o koncepcję uczestnictwa podmiotu K. Wojtyły i filozofię dramatu J. Tischnera. Zdolność komunikacyjna osoby bowiem realizuje się tutaj jako objawienie fenomenu wolności osób wobec siebie nawzajem, w byciu razem. Jest to spersonifikowana fenomenologia wolności komunikacyjnej, wyznaczająca model porozumiewania się.

W tym świetle, rozdział trzeci jest adaptacją personalistycznej filozofii wolności wspomnianych myślicieli do właściwie rozumianej komunikacji interpersonalnej. Szczególnie zaś chodzi w tym miejscu o wskazanie na dobrze rozumianą wolność słowa, która jest ugruntowana we właściwej wizji wolności człowieka, jaką przyjmuję w analizie komunikacji między osobami. Jako że komunikacja interpersonalna jest fundamentem komunikacji medialnej⁵, wydało mi się koniecznym ukazanie słowa jako czynu w wolności, najpierw na poziomie interpersonalnym, potem zaś medialnym. Ostatecznie zaś trzeba przyznać, że komunikowanie medialne (i każdy inny model komunikowania) zakłada *implicite* reguły komunikowania interpersonalnego, gdyż ostatecznie wszelkie typy komunikowania są zawsze komunikowaniem między osobami. W tym sensie warto ukazać fundament komunikacyjny, jakim jest osoba, co też uczyniłam w ramach tego rozdziału. Zwróciłam również uwagę na konsekwencje takiego założenia, które przejawiają się w istnieniu konkretnych wartości osobowych w ramach komunikacji. Te z kolei współgrają i dopełniają niejako wartości komunikacyjne, będące teleologicznie skierowane na komunikację skuteczną, udaną. Jednym słowem – na porozumienie, wyłaniające się z bogatej aksjologicznej supozycji.

Wszystkie trzy rozdziały, które stanowiły niejako preludium do kluczowego zagadnienia, złączyły się w zasadniczej części pracy, którą jest rozdział czwarty. Jest on konkretyzowaniem się filozofii wolności osoby w procesie komunikowania medialnego. Przede wszystkim, w jego ramach podjęłam próbę odpowiedzi na pytanie kim jest nadawca i odbiorca przekazu medialnego jako osoba i jak przejawia się w ich perspektywie wolność przekazu treści medialnych. Konkretnie, czym jest wolność komunikowania odbiorcy i nadawcy medialnego, ostatecznie czym jest wolny przekaz i jak jest wolny. Następnie staram się wskazać na fakt zagospodarowania przejawiającej się wolności w świecie mediów.

⁴ Por. *Fenomenologia Polska a chrześcijaństwo*, J. Gomułka, K. Tarnowski, A. Workowski (red.), Kraków 2014.

⁵ Por. M. Drożdż, *Osoba i Media. Personalistyczny paradygmat etyki mediów*, Tarnów 2005, s. 109.

Swoją uwagę zatem zwracam w stronę odpowiedzialności w komunikacji medialnej, która urzeczywistnia się jako odpowiedzialność „przed” osobą, „za” przekaz i „wobec” wartości. Zagadnienie odpowiedzialności przenosi tok rozważań do obszaru etyczno-społecznego wolności słowa, jak również domaga się wspomnienia o jej kwestii prawno-normatywnej. Mimo że aspekt ten był marginalny dla tematu niniejszej pracy, niemniej jednak dla przedłożenia całości oglądu kwestii wolności słowa, należało zwrócić na niego uwagę. Wnioski badawcze płynące z tego rozdziału zostały przedstawione w ramach personalistycznej deontologii wolności komunikowania medialnego, która wieńczy główną część pracy.

Rozdział piąty, ostatni, jest próbą praktycznego ukazania wcześniejszych spekulacji, które ukazały się w prasie na temat katastrofy prezydenckiego samolotu pod Smoleńskiem 10 kwietnia 2010 roku. Zostały one przedstawione na przykładzie analizy dyskursu prasowego wybranych publikacji z *Tygodnika Powszechnego* i *Polityki*. Jest to analiza zawartości artykułów prasowych, które ukazywały się od momentu katastrofy do raportu J. Millera w tej sprawie. Drogą tej analizy – na przykładzie konstruowania mitu medialnego, a także w duchu filozofii personalistycznej na podstawie potrzeby wojtyłowskiej racjonalizacji rzeczywistości oraz tischnerowskiego pojmowania mitu – została dokonana próba ukazania praktyki wolności słowa w komunikowaniu medialnym. Kiedy wolność człowieka w tymże komunikowaniu staje się wyrazem właściwie pojętej wolności słowa, a kiedy wolność ta zostaje nadużyta, wypaczona i zamieniona w swawolę.

Temat wolność człowieka w komunikowaniu medialnym jako wyraz wolności człowieka, na podstawie filozofii personalistycznej, nie jest tematem prostym. Zwłaszcza, że jest to próba interdyscyplinarnego podejścia, użycia skrajnie różnych metod badawczych. Niemniej jednak, uważam, że problematyka tej pracy jest istotna we współczesnej rzeczywistości i warto było ją podjąć. Zagadnienie to zasługuje na badawcze zainteresowanie, ponieważ stanowi element łączący dwie jakże ważne we współczesnej rzeczywistości dyscypliny naukowe – filozofię i naukę o mediach. Refleksję o rzeczywistości, próbę jej zrozumienia i wytłumaczenia oraz nauki społeczne – chęć zdefiniowania i zbadania świata społecznego, w którym żyjemy. Chodzi zatem o to, aby myśl filozoficzna przedstawiona w niniejszej pracy, zwłaszcza jej wolnościowy wątek, inspirowała współczesny świat, nie tylko naukowy, do poszukiwania precyzyjnej i dobrze uzasadnionej definicji wolności człowieka. Tych zaś, którzy z powodu sytuacji współczesnego świata, zwłaszcza medialnego, jej nie zauważają lub wątpią w istnienie wolności, praca niniejsza pragnie przekonać do jej odkrywania i uświadomienia sobie ogromnych zadań, jakie ze sobą niesie.